

Philosophical Component of Family Studies

UDC: 177.61

DOI: <https://doi.org/10.15421/172318>**Shatalovych Oleksandr**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-7388-9216>, shatalovich_a@fsnmv.dnu.edu.ua**Shatalovych Inna**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-8679-9228>, shatalovich_i@fsnmv.dnu.edu.ua**Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)**

Abstract

The **relevance** of this research has been caused by the increase in the number of philosophical studies of the family. Theme of the family was forced out of philosophy in the nineteenth and twentieth centuries and was virtually monopolized sociology, psychology and demography. Recent decades is restored interdisciplinary balance. This is confirmed by the steady growth of philosophical research of families. The **purpose** of our research is systematization and explanation of the philosophical component of family studies. The **results** of the study show that every science (such as sociology, psychology, demography) examining the phenomenon of family apart from related concepts is not able to cover it fully. Researchers (A. Antonov, V. Medkov, Ye. Rashkovskiy) suggested the interdisciplinary synthesis of family sciences. The implementation of this synthesis is a philosophical problem: to examine the family as a universal concept, ideal values, norm, phenomenon. The concepts of system, self-organization, communication are also important for the study of the families. **Conclusions** were drawn from the obtained results. Philosophical approaches of familistic studies justify the actual direction "philosophy of the family." Metaphysical, ethical and axiological approaches are more promising for further development of family studies. They include such issues in the study of the family as the metaphysical significance, ontological grounds, problem the ideal of the Christian family and conflict of ideals of family and personal life.

Keywords: family, marriage, parenthood, relationship, family studies, familistics, methodology, philosophy of family

Філософська складова фамілістичних досліджень

Шаталович Олександр, Шаталович Інна*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)*

Анотація

Актуальність статті викликана поверненням теми сім'ї у коло філософських досліджень. У XIX-XX століттях тема сім'ї, не зовсім заслужено, як на думку авторів статті, була витіснена з філософського дослідницького поля і практично монополізована соціологією, психологією і демографією. Останні десятиліття відбувається відновлення міждисциплінарного балансу, що підтверджується неухильним зростанням філософських досліджень сім'ї. **Метою** статті є систематизація і експлікація філософської складової фамілістичних досліджень, яка активно розгортається у сучасному науковому просторі. У ході дослідження були отримані такі **результати**. Кожна з наук (таких як соціологія, психологія, демографія та ін.), яка відокремлено досліджувала феномен сім'ї, виявилася не в змозі охопити його в повноті, що викликало у дослідників (зокрема, А. Антонов, В. Медков, С. Рашковський) пропозицію про міждисциплінарний синтез наук про сім'ю. Реалізація зазначеного синтезу пов'язана, за своєю суттю, з вирішенням філософської задачі сучасного розгляду сімейної форми людського буття з найбільш загальної точки зору, або в перспективі, з формуванням нового філософського підрозділу – філософії сім'ї. У статті проаналізовано соціально-філософський, історико-філософський, гендерно-антропологічний, етико-аксіологічний, екзистенціально-феноменологічний, метафізичний, діалектичний, семіотико-лінгвістичний, філософсько-релігійний, філософсько-психологічний, філософсько-педагогічний, філософсько-культурологічний, системно-синергетичний та комунікативний напрямки. За допомогою даних підходів сім'я розглядається в якості концепту, поняття, універсалії, ідеалу, цінності, норми, екзистенціалу, феномену. Продуктивними для дослідження сім'ї є також поняття системності, самоорганізації, комунікації. Автори дійшли до наступних **висновків**. Хоча соціально-філософський напрям є найбільш розвиненим, проте перспективними для подальшої розробки є метафізичний та етико-аксіологічний напрямки. До ключових тем виділених напрямків належать: метафізична значимість сім'ї, її онтологічні підстави і проблема визначення, а також проблема ідеалу християнської сім'ї та конфлікту ідеалів сімейного та особистого буття. Подальше виявлення філософських вимірів сім'ї дозволить поряд з визнаними в науковому співтоваристві дисциплінами, такими як «соціологія сім'ї», «психологія сім'ї» або «демографія сім'ї» сформувати актуальний для сьогодення напрям «філософія сім'ї».

Ключові слова: сім'я, шлюб, батьківство, родина, дослідження сім'ї, фамілістика, методологія, філософія сім'ї

Стаття надійшла / Article arrived: 04.02.2023

Схвалено до друку / Accepted: 27.02.2023

Вступ.

Наукова актуалізація сімейно-шлюбної проблематики у XX - поч. XXI століття виявляє себе у лавиноподібному збільшенні фамілістичних (від лат. familia – сім'я) досліджень. Якщо у першій половині XX століття (з 1900 по 1960 рік) у західних країнах (за даними Національної ради з сімейних відносин США) було опубліковано близько 12 тисяч книг і статей, присвячених сім'ї, то у другій половині (з 1960 по 1986 рік), вийшло вже більше 50 тисяч публікацій з даної проблематики (Добренев, & Кравченко, 2006, с. 646). Наприкінці XX століття науковий інтерес щодо фамілістичних студій зростає ще більше і досягає складно доступної для огляду кількості соціологічних, демографічних, психологічних, педагогічних, правових та ін. досліджень із питань різноманітного спектру. Зокрема, поряд із розглядом кризових явищ сучасної сім'ї (Furstenberg, 2019; Chavkin, 2020; Buchmann, Powell, Tabor, & Miller, 2022) на порядку денному питання толерантності та гендерної ідентичності, альтернативних форм сім'ї та усиновлення дітей, депопуляції корінного населення та державної політики під час другого демографічного переходу тощо.

Слід зазначити, що разом зі стрімким зростанням обсягу фамілістичних досліджень зростає і проблема визначення та цілісного розуміння сім'ї (Kane, 2019; Miller, 2016; Seltzer, 2019; Connidis, 2020). Відокремлене вивчення багатогранного феномену сім'ї з боку різних наук призвело до висунення ідеї про необхідність міждисциплінарного синтезу наук про сім'ю (А. Антонов, В. Медков, Є. Рашковський). Реалізація зазначеного синтезу пов'язана, за своєю суттю, з філософським завданням – розглянути узагальнено сімейні форми людського буття. Тому не випадково, що на початку XXI століття ми спостерігаємо неухильне зростання філософської складової фамілістичних досліджень. Наприклад, за перші десятиліття пострадянського періоду у науковому просторі колишнього СРСР (за приблизним підрахунком авторів статті) з'являється понад 80 саме філософських дисертаційних досліджень сім'ї, що свідчить про відновлення міждисциплінарного балансу, порушеного в XIX-XX століттях, коли тема сім'ї була, як на наш погляд, не зовсім заслужено, витіснена з філософського дискурсу та дещо монополізована соціологією, психологією та демографією.

Метою статті є систематизація і експлікація філософської складової фамілістичних досліджень, яка активно розгортається у сучасному науковому просторі.

Результати дослідження.

Флагманами фамілістичних досліджень можна вважати *соціологію* (П. Амато, А. Антонов, Т. Библарц, Е. Вестермарк, У. Гуд, Т. Гурко, С. Голод, А. Карлсон, О. Клецин, Т. Парсонс, Д. Попено,

П. Сорокін, Д. Стейсі, А. Харчев, К. Циммерман), *психологію* (Ю. Альошина, А. Волович, Т. Димнова, В. Дружинін, В. Сатир, Т. Яблонська) та *демографію* (В. Архангельський, С. Голод). Якщо соціологи вивчають сім'ю як соціальний інститут (мікросоціологія сім'ї) і первинну групу (мікросоціологія сім'ї), приділяючи першорядну увагу з'ясуванню структури і функцій сім'ї, психологи звертають основну увагу на міжособистісні сімейні відносини, то демографи приділяють першорядну увагу репродуктивної функції сім'ї. Вказані науки мають у своїй структурі відповідні усталені розділи: соціологію сім'ї, психологію сім'ї та демографію сім'ї і, як вже було вище зазначено, практично «монополізували» сучасну сферу фамілістичних досліджень.

Свій істотний внесок у спектр фамілістичних досліджень вносять також інші науки: *етнографія* (І. Бахофен, Дж. Мак-Леннан, Л. Морган, Н. Бутінов, В. Кабо) що розглядає сім'ю з точки зору етнічних особливостей та традицій; *соціокультурна антропологія* (Б. Малиновський, А. Редкліфф-Браун, К. Леві-Строс), що структурує і систематизує величезну різноманітність звичаїв, які регулюють шлюб і спорідненість у різних народів; *педагогіка* (Б. Бім-Бад, Г. Тарасенко), що концентрується на функціях сім'ї із соціалізації та освіти; *правознавство* (І. Косарева, Р. Падун), що вивчає процеси легітимації тих чи інших сторін сімейних відносин; *економіка* (Г. Беккер), що розглядає сімейно-шлюбні відносини в контексті економічного підходу.

Наведений перелік наук, що вивчають сім'ю, являється не повним. Але і зазначене різноманіття виводить дослідження на проблему цілісного розуміння сім'ї. Величезний пласт знань, накопичених вказаними дисциплінами, насилу піддається комплексному осмисленню. Кожна наука «знає» сім'ю лише зі свого боку, за аналогією із відомою притчею про слона, якого з різних сторін торкалися сліпці. Так, наприклад, А. Антонов попереджає про погрози ухилення в «соціологізм» або «психологізм» під час аналізу фамілістичної сфери: «структуралісти зараз сподіваються на соціальний *perpetuum mobile*, який нібито врятує від кризових тенденцій, а психологізатори, розмиваючи межі сім'ї до «потягу сердець», переконують себе в надцінності різноманітних форм “уламкової сімейності”» (Антонов, 2005, с.49). Дослідниця С. Бурова звертає увагу на те, що через надзвичайну складність та багатогранність сім'ї відсутня загальна макротеорія сім'ї у строгому її розумінні. І хоча існують різні напрями та підходи при аналізі сім'ї: біологізаторський, еволюціоністський, культурологічний, структурно-функціональний, інтеракціоністський, конфліктологічний, інституційний, груповий, проте кожен із підходів має свої вади та обмеження. Проблема розуміння сім'ї як цілісного явища полягає в адекватності застосовуваних концепцій

та термінології. Проте багато з існуючих визначень страждають однобічністю, тому що в основу поняття сім'ї покладені різні критерії (соціальне призначення, якість зв'язків, структура, принцип організації і т. д.). Цьому може відповідати системний підхід, у якому сім'я аналізується як система на макро- та мікрорівнях у просторовому та тимчасовому континуумі. Однак це, вважає дослідниця, – перспективна мета, надзвичайно складна та здійснена лише загальними зусиллями багатьох фахівців та вчених (Бурова, 2003, с. 903-904).

Окресливши контури фамілістичної проблематики, перейдемо до систематизації саме філософської складової фамілістичних досліджень, до актуалізації якої призвели зазначені вище недоліки, вади і обмеження.

Найбільш розроблений напрямок – *соціально-філософський*, представлений такими авторами як: Н. Алексєєва, С. Анісіна, А. Артамонова, Є. Балдіцина, Л. Білалова, Є. Білоножко, К. Бокша, А. Беттлер, О. Волжина, І. Каїрова, Н. Кільберг-Шахзадова, З. Коркмазова, Г. Кравченко, С. Лазюк, А. Лихачова, О. Логвиненко, А. Любимова, М. Ніколаєв, Н. Орлова, Т. Руденко, Ю. Савельєва, І. Соловйова, М. Торопигіна, В. Ткачова, Ф. Фомін, Г. Хлебніков, Б. Хубієв, Т. Цюркало, А. Ширяєва та ін. У спектрі дослідницького розгляду представлено велике коло питань, зокрема, актуальне питання щодо кризи сім'ї. Слід зазначити, що серед українських дослідників, більшість авторів визнає вказану кризу (Є. Білоножко, Т. Руденко, У. Кулик, В. Ткачова). Хоча є й інша точка зору, наприклад, у Ф. Фоміна. Він пише: «ми прийшли до висновку, що криза інституту сім'ї, тим більше його падіння або крах, про які говорять деякі автори, з багатьох об'єктивних обставин не має місця» (Фомін, 2013, с. 15).

Серед перерахованих авторів соціально-філософського напрямку найбільш вагомим, як на наш погляд, є робота Б. Хубієва (Хубієв, 2007), проте даний автор практично не досліджує вплив релігійних підстав на сім'ю та не аналізує сім'ю у середньовіччі.

Ще один потужний пласт фамілістичної філософської складової – дослідження в *історико-філософському ракурсі*. Загальні огляди проблематики сім'ї дано у роботах: А. Акчуриної, О. Бахової, Дж. Гуді, А. Любимової, І. Проневської, С. Суровягіна, Б. Хубієва. Огляди за окремими персоналіями або напрямками представлені у таких авторів як: М. Браун, Л. Пангл, З. Хакімова, Д. Балч, М. Григоревський, О. Гуляєва, Дж. Ньюман, Ф. Рейнольдс, Х. Мокснес, Н. Орлова, К. Осик, Л. Усанова, Н. Микаїлова, Т. Шамсутдинова-Лебедюк, К. Зионг, Дж. Джон, А. Сидоренко, Т. Еріксен, М. Парсонс, Е. Боттінг, Д. Чаватта, Т. Павлова, Д. Рязанов, В. Спасов, І. Андрєєва, М. Кім, С. Климова, А. Курбатова, В. Лисенко, А. Павленко, М. Юрданова, С. Блінова, Л. Грицай.

Слід зазначити, що напрацювання у сфері історико-філософського аналізу сім'ї здебільшого носять фрагментарний характер і потребують більш систематичних досліджень, особливо в контексті актуального питання ідентифікації стану сім'ї в сучасному українському (і ширше – західному) суспільстві.

Гендерно-антропологічний напрямок, який бурхливо розвивається у сьогоденні, представлено роботами: Дж. Батлер, Н. Бонецької, Д. Букатової, Ф. Бурханової, Т. Власової, О. Вороніної, Т. Єремкіної, О. Когаленко, К. Квон, М. Кімел, В. Нагевичене, Н. Орлової, Р. Коннел, Б. Сушкова, Ю. Чорноситової-Усиченко, О. Черноштан, Є. Ясеновської. У зазначеному ряду дослідників особливо привертають увагу австралійська соціологія Рейвін Коннелл – трансгендерна жінка, яка ввела поняття «гегемонна маскуліність» (Connell, 2005); а також Джудіт Батлер – американська представниця постструктуралізму, яка внесла вагомий внесок у вивчення питань гендеру, фемінізму і квір-теорії. Відзначимо її роботи «Гендерне занепокоєння. Фемінізм і підриг ідентичності» (Butler, 2011) і «Претензія Антигони: Спорідненість між життям і смертю» (Butler, 2002), в яких вона, поряд з поняттям гендеру, аналізує поняття сім'ї та спорідненості, а також підкреслює рухливість соціальних норм. Для цього Дж. Батлер звертається до відомого образу Антигони, щоб розглянути розуміння фемінізму в новому ключі.

Ще один напрямок, який активно розвивається в дослідницькій літературі – *етико-аксіологічний*, у якому сім'я та сімейні відносини постають як ідеал, цінність, норма. Так, ціннісні основи сім'ї аналізує І. Власюк, Б. Кваша, В. Спіцнадель, Н. Мінко, А. Чупріна; ідеологічні засади занепаду сучасного інституту сім'ї розглядає В. Лексін; розробку ідеально-типової моделі М.Вебера як інструментальний засіб вивчення сім'ї як цінності пропонує О. Волжина. На перетині етичного та аксіологічного підходів виконані роботи М. Красової, Є. Євдокимової, О. Федулової, Б. Хубієва, О. Безнощенко, Г. Абілової, А. Глушкової, С. Блінової, Н. Кільберг-Шахзадової, Г. Кришталь.

До актуальних тем цього напрямку досліджень належить проблема конфлікту ідеалів сімейного та особистого буття, а також проблема ідеалу християнської сім'ї, які, зокрема, були поставлені у релігійній філософії (Л. Толстой, В. Розанов, М. Бердяєв), в якій неодноразово наголошували на суперечливості поняття «християнська сім'я» в тому чи іншому аспекті. У контексті зазначених проблем етичного та аксіологічного характеру, інтерес для дослідження становить переосмислення концепцій любові та подружжя, що знайшло своє відображення у творчості таких релігійних філософів ХХ століття як Д. Гільдебранд, К. Л'юїс, С. Троїцький.

Сім'я як проблемне поле для *екзистенційно-феноменологічного* напрямку дослідження

представлена в роботах С. Аверінцева, Е. Левінаса, С. Рашковського, В. Попової, А. Чуприни. Зокрема, С. Рашковський підкреслює існуючу складність «схопити» цей вічно недовомлений і вислизаючий від філософського погляду, але завжди настільки важливий для думки та практики *феномен сім'ї* (Рашковский, 2010 с. 28). Дослідник робить важливий акцент на необхідності міждисциплінарного підходу до дослідження сім'ї та виділяє шість рівнів підходу до проблематики сім'ї, причому наполягаючи не лише на специфіці, а й на глибокому внутрішньому взаємозв'язку всіх шести рівнів (біосоматичного, психологічного, економічного, соціокультурного, правового та релігійного). У той самий час саме феноменологічний підхід, хоча заявлено, але повною мірою не розкрито у даного автора. Більш ґрунтовними в цьому відношенні є дослідження Е. Левінаса і С. Аверінцева (Аверінцев, 2006).

Доцільно відзначити роботи, пов'язані з *метафізичним напрямком* досліджень сім'ї. Саме метафізичне бачення сім'ї претендує на цілісність. Даний підхід представлений як у класиків історії філософії (наприклад, ще Аристотель застосовував метафізичний підхід до осмислення сім'ї, стверджуючи у роботі «Політика», що держава – ентелехія сім'ї), так і у сучасних дослідників. Зокрема, проблему метафізичного дослідження сім'ї акцентує Л. Скворцов. Він ставить питання: «... що перетворює сім'ю в єдине ціле, так би мовити, «поверх» всієї сукупності емпірично фіксованих відмінностей і протиріч? Очевидно, що стандартні підходи тут можуть завести в глухий кут» (Скворцов, 2007, с. 10).

Про необхідність розробки «метафізики сім'ї» пишуть також дослідники А. Анісін та С. Анісіна (Анисин, & Анисина, 2006, с. 169). Їхня робота є найбільш вагомою та ґрунтовною у плані розгляду сім'ї в онтологічному аспекті. Вони розглядають сім'ю як онтологічний архетип суспільної системи (Анисин, & Анисина, 2006, с. 161-162) і виділяють архетипи та типи сім'ї за епохами. Вони також звертають увагу на те, що, починаючи вже з XI століття, стає помітно, як «мала» сім'я поступово зміцнюється і стає базовою, але ще дуже довго «сім'я» для людини ототожнюється з «домом». Для сільських жителів це ототожнення зберігає свою силу, певною мірою, і понині. У даних авторів є і цікавий герменевтичний доробок (сім'я як насінина, що розрослася).

Праці, присвячені безпосередньо метафізиці сім'ї та шлюбу представлені у Л. Безсонової, Є. Беляєвої, О. Шаталовича, Ю. Шрейдера. Частково метафізичний підхід (аналіз сутності і мети) також представлений у дослідженнях Д. Гільдебранда, С. Суровягіна, С. Троїцького.

Наступним напрямком ключовим для фамілістичних досліджень зазначимо *семіотико-лінгвістичний*. У семіотичному ракурсі важливими є роботи А. Максапетяна (Максапетян, 2002;

Максапетян, 2003), який розглядає особливості формування парно-комплементарної (шлюбної) та патерналістської (сімейної) моделей Світу. По-перше відбувається метафорична екстраполяція дефінітивного мовного опису (термінології) одного певного світу (онтології) на будь-який інший світ (іншу онтологію). По-друге, здійснюється подальша глобалізація, тобто розповсюдження прийнятої моделі на всі світи, і, отже, на весь Світ.

Засобами лінгвістичного підходу сім'ю аналізує І. Змієва, Ю. Макарець, О. Сліпчук, О. Тіхомірова, Ч. Цзиннань, Т. Щепанська, В. Яковлева. Найбільш важливою в цьому напрямку, як на наш погляд, є робота Г. Дзібеля (Дзибель, 2001), в якій він вводить поняття іденетики, відштовхуючись від поняття генетики, а також обґрунтовує спорідненість, як сутність світу. Відштовхуючись від його доробку, зокрема, твердження про те, що людина мислить не категоріями, а собі подібними особинами, автори статті виходять на концепцію «фамілістичного апріоризму», обґрунтуванню якого присвячено відповідну роботу (Шаталович, & Шаталович, 2022).

Крім зазначених напрямків, слід також акцентувати увагу на *філософсько-релігійному* (С. Аверінцев, С. Блінова, В. Зотов, Т. Каменєва, Н. Мінгазова, Дж. Ньюман, З. Павлун, Т. Рудницька, І. Чиндін), *філософсько-психологічному* та *філософсько-педагогічному* (Б. Нічипоров, Т. Смирнов, Л. Українець, А. Чупріна, О. Щеглов), *філософсько-культурологічному* (С. Анісіна, І. Ковальова, Л. Панкова, К. Романов, А. Сказко), *діалектичному* (А. Беттлер, Є. Демідова, Д. Жанатаєв, В. Іскрін, В. Попова), *системно-синергетичному* (М. Сьоміна) та *комунікативному* (Л. Усанова) напрямках дослідження сім'ї, кожний з яких вносить суттєвий акцент у її розуміння.

Висновки.

Кожна із сучасних наук, що досліджує сім'ю (зокрема, соціологія, психологія, демографія, етнографія, соціокультурна антропологія, педагогіка, правознавство та ін.), не в змозі у повноті охопити цей фундаментальний феномен, тому в середовищі дослідників виникла правомочна пропозиція про міждисциплінарний синтез наук про сім'ю, який за своєю суттю є філософською задачею і відповідно потребує посилення філософської складової фамілістичних досліджень. Подальше заглиблення у коло філософських проблем через філософські напрямки дослідження сім'ї може сприяти, по-перше, формуванню фамілістичного ідеалу, необхідного для сьогодення; по-друге, теоретичному вивченню проблеми розуміння сім'ї та утворенню фамілістики як міждисциплінарного синтезу наук про сім'ю; по-третє, формуванню «філософії сім'ї» як нового дисциплінарного різновиду, який поряд із такими розробленими дисциплінами як «соціологія сім'ї», «психологія сім'ї» або «демографія сім'ї» претендує

на належне місце в колі сучасних гуманітарних наук.

У сучасному філософському дискурсі, присвяченому проблемам сім'ї, найбільш розробленим є соціально-філософський напрямок. Активної розробки набувають також історико-філософський, гендерно-антропологічний, етико-аксіологічний, екзистенціально-феноменологічний, метафізичний, діалектичний, семіотико-лінгвістичний, філософсько-релігійний, філософсько-психологічний, філософсько-педагогічний, філософсько-культурологічний, системно-синергетичний та комунікативний напрями. За допомогою даних підходів дослідники розглядають сім'ю в якості концепту, поняття, універсалії, ідеалу, цінності,

норми, екзистенціалу, феномену. Продуктивними для дослідження сім'ї є також поняття системності, самоорганізації, комунікації.

Найбільш перспективними у пошуках міждисциплінарного базису фамілістичних досліджень, на думку авторів, є в першу чергу, метафізичний та етико-аксіологічний напрями. До ключових тем виділених напрямків належать: метафізична значимість сім'ї у сутнісному і цілісному вимірі, її онтологічні підстави і проблема визначення, а також важливе у сьогоденні переосмислення концепцій любові та подружжя поряд з проблемами ідеалу християнської сім'ї та конфлікту ідеалів сімейного та особистого буття.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Аверинцев, С.С. (2006). Брак и семья. Несвоевременный опыт христианского взгляда на вещи. В С. Аверинцев, *София-Логос-Словарь. Собрание сочинений* (с. 796-815). Киев: Дух і Літера.
- Анисин, А.Л., & Анисина, С.С. (2006) *Семья как быт и бытие в истории и жизни*. Тюмень.
- Антонов, А.И. (2005). *Микросоциология семьи*. М.: ИНФРА-М.
- Бурова, С.Н. (2003). Семья. В А. А. Грицанов и др. (Сост.), *Социология: Энциклопедия* (с. 903-906). Минск: Книжный Дом.
- Дзибель, Г.В. (2001). Феномен родства. *Прологомены к идентической теории (Алгебра родства: Родство. Системы родства. Системы терминов родства*. Вып. 6.). СПб: Музей антропологии и этнографии (Кунсткамера) РАН.
- Добреньков, В.И., & Кравченко, А.И. (2006). *Фундаментальная социология. Гендер. Семья. Родство* (Т. 10). М.: ИНФРА-М.
- Максапетян, А. Г. (2002). *Язык и метафизика*. Ереван: Ноян Тапан.
- Максапетян, А. Г. (2003). Модели мира в семиотическом аспекте (основные положения). *Вестник общественных наук*, 1, 48-60.
- Рашковский, Е. Б. (2010). Феномен семьи (междисциплинарные заметки). *Вопросы философии*, 10, 27-37.
- Скворцов, Л. В. (2007). О «природе» семьи (Предисловие). В *Человек: образ и сущность: Ежегодник: Семья: Традиции и современные тенденции* (с. 7-21). М.: ИНИОН РАН.
- Фомін, Ф. В. (2013). *Еволюція сім'ї в контексті соціокультурних реалій сучасної України*. PhD thesis. Київ.
- Хубиев, Б. Б. (2007). *Семья как социально-ценностная общность форм бытия человека*. Нальчик.
- Шаталович, О. М., & Шаталович, І. В. (2022). Концепція «фамілістичного апіоризму»: філософсько-культурологічний вимір. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 14(1(29)), 33-41. <https://doi.org/10.15421/352205>
- Buchmann, M., Powell, B., Tabor, J. A., & Miller, L. R. (2022). Diverse Family Forms and Children's Well-Being. In R. A. Scott, S. M. Kosslyn & M. Buchmann (Eds), *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*. <https://doi.org/10.1002/9781118900772.etrds0449>
- Butler, J. (2002). *Antigone's Claim: Kinship Between Life and Death*. Columbia University Press.
- Butler, J. (2011). *Gender Trouble : Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Chavkin, A. (2020). A Family in Crisis: A Family Systems Theory Approach to Arthur Miller's «I Don't Need You Any More». *The Arthur Miller Journal*, 15(2), 141–162. <https://doi.org/10.5325/arthmillj.15.2.0141>
- Connell, R.W. (2005). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Connidis, I.A. (2020). Who Counts as Family Later in Life? Following Theoretical Leads. *Journal of Family Theory & Review*, 12, 164-179. <https://doi.org/10.1111/jftr.12367>
- Furstenberg, F.F. (2019). Family Change in Global Perspective: How and Why Family Systems Change. *Family Relations*, 68, 326-341. <https://doi.org/10.1111/fare.12361>
- Kane, L. W. (2019). What is a family? Considerations on purpose, biology, and sociality. *Public Affairs Quarterly*, 33(1), 65-88. <https://doi.org/10.2307/26910010>
- Seltzer, J. A. (2019). Family Change and Changing Family Demography. *Demography*, 56(2), 405-426. <https://doi.org/10.1007/s13524-019-00766-6>

REFERENCES

- Anisin, A. L & Anisina S. S. (2006). *Family as Life and being in History and Life*. Tyumen.
- Antonov, A. I. (2005). *Microsociology of the Family*. М.: INFRA-M.
- Averintsev, S. S. (2006). Marriage and Family. Untimely Experience of the Christian View of Things. In S. Averintsev, *Sofia-Logos-Dictionary. Collected Works* (pp. 796-815). Kyiv: Duxh i Litera
- Buchmann, M., Powell, B., Tabor, J. A., & Miller, L. R. (2022). Diverse Family Forms and Children's Well-Being. In R. A. Scott, S. M. Kosslyn & M. Buchmann (Eds), *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*. <https://doi.org/10.1002/9781118900772.etrds0449>

- Burova, S. N. (2003). Family. In A. A. Gritsanov (Ed.), *Sociology: Encyclopedia* (pp. 903-906). Minsk: Knizhnyy Dom.
- Butler, J. (2002). *Antigone's Claim: Kinship Between Life and Death*. Columbia University Press.
- Butler, J. (2011). *Gender Trouble : Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Chavkin, A. (2020). A Family in Crisis: A Family Systems Theory Approach to Arthur Miller's «I Don't Need You Any More». *The Arthur Miller Journal*, 15(2), 141–162. <https://doi.org/10.5325/arthmillj.15.2.0141>
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Connidis, I. A. (2020). Who Counts as Family Later in Life? Following Theoretical Leads. *Journal of Family Theory & Review*, 12, 164-179. <https://doi.org/10.1111/jftr.12367>
- Dobren'kov, V. I., & Kravchenko, A. I. (2006). *Fundamental Sociology: Gender. Family. Relationship* (Vol. 10). M.: INFRA-M.
- Dzibel, G. V. (2001). Relationship phenomenon. *Prolegomena to an idenetic theory (Algebra of relationship: Relationship. Relationship systems. Systems of relationship terms*. Issue. 6). SPb: Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera) RAS.
- Fomin, F. V. (2013). *The Evolution of the Family in the Context of the Socio-Cultural Realities of Modern UKRAINE*. PhD thesis. Kyiv.
- Furstenberg, F. F. (2019). Family Change in Global Perspective: How and Why Family Systems Change. *Family Relations*, 68, 326-341. <https://doi.org/10.1111/fare.12361>
- Kane, L. W. (2019). What is a Family? Considerations on Purpose, Biology, and Sociality. *Public Affairs Quarterly*, 33(1), 65-88. <https://doi.org/10.2307/26910010>
- Khubiyev, B. B. (2007). *Family as a Social Value Community of Forms of Human Existence*. Nalchik.
- Maksapetyan, A. G. (2002). *Language and Metaphysics*. Yerevan: Noyan Tapan.
- Maksapetyan, A. G. (2003). Models of the World in the Semiotic Aspect (Basic Provisions). *Bulletin of social sciences*, 1, 48-60.
- Rashkovsky, Ye. B. (2010). The Phenomenon of the Family (Interdisciplinary Notes). *Questions of Philosophy*, 10, 27-37.
- Seltzer, J. A. (2019). Family Change and Changing Family Demography. *Demography*, 56(2), 405–426. <https://doi.org/10.1007/s13524-019-00766-6>
- Shatalovych, O., & Shatalovych, I. (2022). The Concept of «Familiistic Apriorism»: Philosophical and Cultural Dimension. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, 14(1(29), 33-41. <https://doi.org/10.15421/352205>
- Skvortsov, L.V. (2007). On the 'Nature' of the Family (Foreword). In *Man: Image and Essence : Yearbook : Family: Traditions and Modern Trends* (pp. 7-21). M.: INION RAN.